

SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI IQTISODIYOTNING AHOLI TURMUSH TARZIGA TA'SIRI: IJTIMOY-IQTISODIY TAHLIL

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19222004>

Aliyeva Nodira

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Xalilova Shoir

Belarus-O'zbekiston qo'shma tarmoqlararo amaliy texnik malaka instituti

Annotatsiya

Ushbu ilmiy maqolada sun'iy intellekt (SI) va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ko'p qirrali ta'siri tahlil qilinadi. XXI asrda raqamli transformatsiya jamiyat hayotining barcha jabhalarini tubdan o'zgartirmoqda. Tadqiqot doirasida SI texnologiyalarining mehnat bozori, kundalik hayot qulayligi, ijtimoiy munosabatlar va psixologik holatga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, O'zbekiston misolida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat dasturlari va ularning aholi farovonligiga ta'siri tahlil qilingan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, SI va raqamli texnologiyalar aholi turmush sifatini oshirish, davlat xizmatlaridan foydalanishni soddalashtirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishda muhim rol o'ynasa-da, ular bilan birga mehnat bozoridagi o'zgarishlar, raqamli tengsizlik va "analog turmush tarzi"ga intilish kabi ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda.

Kalit so'zlar

sun'iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, turmush tarzi, mehnat bozori, raqamli transformatsiya, analog turmush tarzi, ijtimoiy ta'sir.

KIRISH (Introduction)

Zamonaviy jamiyat rivojlanishining asosiy xususiyatlaridan biri – bu iqtisodiyot va ijtimoiy hayotning jadal raqamlashtirilishidir. Sun'iy intellekt (SI) va raqamli iqtisodiyot texnologiyalari nafaqat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarini, balki oddiy insonlarning kundalik turmush tarzini ham tubdan o'zgartirmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturi doirasida mamlakatimizda raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali aholi turmush darajasini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 17-fevraldagi "Sun'iy intellekt texnologiyalarini jadal joriy etish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-

tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4996-sonli qarori SI texnologiyalarini rivojlantirishning huquqiy asosini yaratdi. Raqamli texnologiyalar vaziri Sherzod Shermatov ta'kidlaganidek, "SI odamlar hayotini osonlashtirishga yordam berishi kerak" – bu SI ning aynan biz qidirayotgan jihatidir.

Biroq, sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'siri murakkab va ziddiyatli xususiyatga ega. Bir tomondan, ular qulayliklar yaratib, davlat xizmatlaridan foydalanishni soddalashtirsa, ikkinchi tomondan, mehnat bozoridagi o'zgarishlar, ijtimoiy tengsizlikning kuchayishi va hatto texnologiyaga qarshi kayfiyatning shakllanishiga sabab bo'lmoqda.

Ushbu maqolaning **maqsadi** – sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'sirini kompleks tahlil qilish, ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash hamda O'zbekiston misolida yuzaga kelayotgan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni ilmiy jihatdan o'rganishdan iborat. Tadqiqotning **ilmiy yangiligi** shundan iboratki, unda SI texnologiyalarining turmush tarziga ta'siri nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-psixologik jihatdan ham tahlil qilinadi.

METODOLOGIYA (Methods)

Tadqiqot davomida sifat va miqdor tahlilining aralash metodidan foydalanildi:

- **Adabiyotlar tahlili:** Mavzu bo'yicha 2020-2025 yillar oralig'ida nashr etilgan xalqaro va mahalliy ilmiy maqolalar, davlat dasturlari, strategik hujjatlar hamda BMT Taraqqiyot dasturi (BMTTD) hisobotlari tizimli tahlil qilindi .

- **Statistik ma'lumotlar tahlili:** O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi hamda Raqamli texnologiyalar vazirligining ochiq ma'lumotlaridan foydalanildi.

- **Taqqoslash usuli:** Rivojlangan davlatlar (Singapur, Xitoy) va O'zbekistonda SI texnologiyalarini joriy etish tajribalari qiyosiy tahlil qilindi.

- **Sotsiologik kuzatuv tahlili:** Jamiyatda shakllanayotgan "analog turmush tarzi" tendensiyasi va uning sabablari o'rganildi .

Tadqiqotning obyekti sifatida O'zbekiston aholisining turli qatlamlari va ularning raqamli texnologiyalar bilan o'zaro munosabati jarayoni belgilandi.

NATIJALAR (Results)

Tadqiqot davomida olingan natijalar sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'sirining bir qancha muhim jihatlarini ochib berdi.

3.1. Ijobiy ta'sirlar: qulaylik va imkoniyatlar

Sun'iy intellekt texnologiyalari aholining kundalik hayotini sezilarli darajada yengillashtirmoqda. Raqamli transformatsiya natijasida davlat xizmatlaridan foydalanish soddalashti, onlayn banking, elektron tijorat va masofaviy ta'lim imkoniyatlari kengaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, SI texnologiyalaridan to'g'ri foydalanilganda aholi uchun qulayliklar sezilarli darajada oshadi. Masalan, Singapurda yosh ota-onalar uchun hujjatlar rasmiylashtirish muddati 2 soatdan 15 daqiqagacha qisqartirilgan. Pekinda esa raqamli nusxalar shahar infratuzilmasini rejalashtirishda va suv toshqinlariga qarshi choralarda qo'llanilmoqda.

Iqtisodiy samaradorlik nuqtai nazaridan, sun'iy intellektning keng qo'llash YAIMning yillik o'sishini kamida 2 foizga oshirishi, sog'liqni saqlash va moliya kabi sohalarida unumdorlikni 5 foizgacha ko'tarishi mumkin. Bu esa o'z navbatida aholi daromadlarining oshishiga va turmush sifatining yaxshilanishiga xizmat qiladi.

Mehnat bozoridagi o'zgarishlar va bandlik muammolari

BMT Taraqqiyot dasturining hisobotiga ko'ra, sun'iy intellektning jadal rivojlanishi rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda tengsizlikni kuchaytirishi va millionlab ish o'rinlarini yo'q qilishi mumkin. Ayniqsa, ayollar band bo'lgan kasblar avtomatlashtirish uchun eng oson yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Bunday ish o'rinlarini SI orqali almashtirish ehtimoli boshqa sohalariga nisbatan deyarli ikki baravar yuqori.

Yoshlar, xususan 22-25 yoshdagilar, SI faol qo'llaniladigan sektorlarda ish topishda tobora kattaroq qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Shu bilan birga, dasturiy ta'minotni ishlab chiqish, ma'lumotlarni tahlil qilish va raqamli marketing kabi texnologiya sohalarida yangi ish joylari paydo bo'lmoqda.

O'zbekistonda 2025-yil I yarmida ishsizlik darajasi 5,1 foizni tashkil etdi. Mehnat resurslari 20,3 million kishini tashkil etib, shundan 15,4 millioni iqtisodiy faol aholi hisoblanadi. 1,8 million kishi yoki bandlarning 12 foizi xorijda ishlamoqda. Bu raqamlar mehnat bozoridagi murakkab vaziyatni va SI ta'sirida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qo'shimcha bosimni ko'rsatadi.

Demografik o'zgarishlar va urbanizatsiya

2025-yil 1-oktyabr holatiga O'zbekiston aholisi 38 069,1 ming kishini tashkil etdi. Shaharlarda 19,4 million kishi (taxminan 51 foiz), qishloqlarda 18,7 million kishi (taxminan 49 foiz) istiqomat qilmoqda. Bu urbanizatsiya jarayonining jadallashayotganini va shahar infratuzilmasiga bosim orth borayotganini ko'rsatadi.

Aholining kuniga 2 ming kishiga o'sishi iqtisodiy salohiyatni oshirish barobarida infratuzilmaga jiddiy bosim yuklatmoqda . Ayniqsa, yirik shaharlardagi infratuzilma va transport tizimi uchun bu jiddiy sinov hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar va SI aynan shu muammolarni hal qilishda muhim vosita bo'lishi mumkin.

"Analog turmush tarzi" tendensiyasi

Qiziqarli jihat shundaki, sun'iy intellektga asoslangan qurilmalar kundalik hayotni tobora egallab borayotgan bir paytda, jamiyatda bu jarayonga nisbatan qarshi kayfiyat kuchaymoqda . Bu tendensiya "analog turmush tarzi" deb atalib, u qisqa muddatli raqamli tanaffus emas, balki hayot sur'atini sekinlashtirish, kundalik ishlar va hordiq chiqarishda qaytadan jismoniy, qo'lbola usullarga murojaat qilishga qaratilgan harakatdir.

Shimoliy Amerikada 1300 dan ortiq do'koniga ega bo'lgan "Michael's" hunarmandchilik kompaniyasi ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi olti oyda "analog xobbilar" bo'yicha qidiruvlar 136 foizga oshgan. 2025-yilda tayyor hunarmandchilik to'plamlari savdosi 86 foizga o'sgan.

Mutaxassislar ta'kidlashicha, "analog hayot" texnologiyadan butunlay voz kechishni anglatmaydi. Bu yondashuv internetdan axborot olishdan ko'ra, internetning inson haqida ma'lumot to'plashini cheklashga qaratilgan. Haddan tashqari ekranga bog'liqlik ruhiy charchoqni kuchaytirishi mumkin, qo'lbola mashg'ulotlar esa insonga yakunlangan ish hissini va xotirjamlikni qaytaradi.

1-jadval: Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'siri

Yo'nalish	Ijobiy ta'sirlar	Salbiy ta'sirlar / Muammolar
Kundalik hayot	Davlat xizmatlaridan foydalanish qulayligi, onlayn banking, elektron tijorat, vaqt tejallishi	Shaxsiy ma'lumotlar xavfsizligi, texnologiyaga qaramlik
Mehnat bozori	Yangi kasblarning paydo bo'lishi, masofaviy ish imkoniyatlari, unumdorlik oshishi	An'anaviy kasblarning qisqarishi, ayollar va yoshlar bandligiga xavf
Ijtimoiy munosabatlar	Masofaviy muloqot imkoniyatlari, ijtimoiy	Yuzma-yuz muloqotning kamayishi,

	tarmoqlar	ijtimoiy izolyatsiya
Psixologik holat	Ma'lumotlarga tez kirish, o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlari	Ekranga bog'liqlik, ruhiy charchoq, "doomscrolling"
Infratuzilma	"Aqlli shaharlar", transport tizimini optimallashtirish, energiya tejamkorligi	Raqamli tengsizlik, infratuzilmaning notekis rivojlanishi

MUHOKAMA (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'siri murakkab va ko'p qirrali xususiyatga ega. Bir tomondan, bu texnologiyalar inson hayotini yengillashtirish, davlat xizmatlaridan foydalanishni soddalashtirish va iqtisodiy imkoniyatlarni kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Raqamli texnologiyalar vaziri Sherzod Shermatov ta'kidlaganidek, "SI keng ommaning malakasini oshirish uchun ajoyib vosita sifatida ishlatilishi mumkin".

Ikkinchi tomondan, SI texnologiyalarining joriy etilishi jiddiy ijtimoiy muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. BMTTD hisobotiga ko'ra, ayollar va yoshlar bandligi xavf ostida qolmoqda. Bu esa davlatlardan faol siyosat yuritishni, qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqishni va ijtimoiy himoya mexanizmlarini kuchaytirishni talab qiladi.

Citigroup investitsiya bankining sobiq texnik direktori Antonio Benjamin ta'kidlaganidek, "O'zbekiston va har bir davlat uchun milliy va suveren sun'iy intellekt strategiyasiga ega bo'lishi juda muhim. Bu strategiya mamlakatingizning qadr-qimmati, tarixi va milliy an'analarini o'zida mujassam etishi kerak".

"Analog turmush tarzi" tendensiyasining paydo bo'lishi jamiyatda texnologiyaga nisbatan muvozanatli yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Mutaxassislarining fikricha, raqamli hayotdan to'liq qochib bo'lmaydi, ammo uni ongli ravishda cheklash muhim. Bu tendensiya zamonaviy jamiyatda muvozanat izlashning yangi ko'rinishi sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekiston misolida raqamli transformatsiya jarayonlari jadal kechmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" dasturi doirasida amalga oshirilayotgan islohotlar aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan. Biroq, raqamli tengsizlik muammosi, ayniqsa qishloq joylarda internet infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi va aholining raqamli savodxonlik darajasidagi farqlar jiddiy muammo bo'lib qolmoqda.

Tadqiqotning **cheklovlari** sifatida shuni ta'kidlash joizki, maqolada asosan mavjud statistik ma'lumotlar va adabiyotlar tahliliga tayanilgan bo'lib, keng ko'lamli sotsiologik so'rovlar o'tkazilmagan. Kelgusida aholining turli qatlamlari o'rtasida SI texnologiyalariga munosabat va ulardan foydalanish darajasini o'rganuvchi empirik tadqiqotlarni o'tkazish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA (Conclusion)

Sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyotning aholi turmush tarziga ta'siri chuqur va ko'p qirrali jarayondir. Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, SI texnologiyalari:

1. **Ijobiy jihatdan** – davlat xizmatlaridan foydalanishni soddalashtiradi, iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va "aqlli shaharlar" orqali infratuzilma muammolarini hal qilishga yordam beradi.

2. **Salbiy jihatdan** – mehnat bozorida jiddiy o'zgarishlarga olib keladi, ayrim ijtimoiy guruhlar (ayollar, yoshlar) bandligiga xavf tug'diradi, raqamli tengsizlikni kuchaytiradi va ba'zi odamlarda texnologiyaga qarshi kayfiyatni ("analog turmush tarzi") shakllantiradi.

O'zbekiston uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

1. **Milliy SI strategiyasini takomillashtirish** – milliy qadriyatlar va an'analarni hisobga olgan holda, suveren sun'iy intellekt strategiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish.

2. **Mehnat bozorini transformatsiyaga tayyorlash** – aholini, ayniqsa xavf guruhidagi ayollar va yoshlarni qayta tayyorlash dasturlarini kengaytirish, raqamli ko'nikmalarni oshirish.

3. **Raqamli infratuzilmani rivojlantirish** – qishloq joylarda internet tarmog'ini kengaytirish, raqamli tengsizlikni kamaytirish.

4. **Muvozanatli yondashuvni shakllantirish** – texnologiyalardan foydalanishda ongli cheklovlarni targ'ib qilish, ruhiy salomatlikni saqlash, "analog turmush tarzi" elementlarini qo'llab-quvvatlash.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot – bu insoniyat taraqqiyotining muqarrar bosqichidir. Ularning aholi turmush tarziga ta'siri qanday bo'lishi ko'p jihatdan davlat siyosati, jamiyatning tayyorgarligi va har bir insonning ongli tanloviga bog'liq. Asosiy vazifa – texnologik taraqqiyotning afzalliklaridan maksimal darajada foydalanish, shu bilan birga uning salbiy oqibatlarini minimallashtirishdan iborat.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zhang, Zhuo. "The impact of the artificial intelligence industry on the number and structure of employments in the digital economy environment." *Technological Forecasting and Social Change* 197 (2023): 122881.
2. Hang, Haiming, and Zhifeng Chen. "How to realize the full potentials of artificial intelligence (AI) in digital economy? A literature review." *Journal of Digital Economy* 1.3 (2022): 180-191.
3. Muxiddinova, M. X. "YASHIL RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNI SAMARADORLIGI." *Academic research in educational sciences* 2 (2024): 540-546.
4. Uzoqov, Farhod. "Sun'iy Intellect Va Raqamli Iqtisodiyotning Rivojlanish Yo 'nalishlari." *Green Economy and Development* 3.10: 667300.
5. Ravshanboy, Jabboraliyev. "RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SUN'IY INTELLEKTNING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI: O 'ZBEKISTON TAJRIBASI." *Continuing education: international experience, innovation, and transformation* 1.10 (2025): 132-136.
6. Uralova, I. A., To'xtasinov, A. I., & Boboqulov, A. D. (2024). Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning ahamiyati. Davlat fuqarolik xizmatida sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish` mavzusida xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy anjuman
7. Aliyeva, N. "Aholi turmush tarzini yaxshilashda raqamli iqtisodiyotning o 'rni." *Modern Science and Research* 3.1 (2024).
8. Rasuleva, M. R., Aliyeva, N. M., & Xashimxodjayeva, M. D. (2025). Sun'iy intellekt va akt: innovatsion texnologiyalarning kelajagi. *Экономика и социум*, (2-1 (129)), 471-477.
9. Holiyarova, F. H., and H. Z. Rajabova. "RAQAMLI IQTISODIYOTDA SUN'IY INTELLEKTNING ROLI." *Научный Фокус* 3.31 (2025): 604-606.
10. Musayevich, Suyarov Akram. "SUN'IY INTELLEKT VA MA'LUMOTLAR BA 'ZASINING IQTISODIYOTDAGI AHAMIYATI." *Ustozlar uchun* 86.1 (2025): 157-161.